

ԱՄԲՈՂՋԱԿԱՆ ՄՏԱԻՈՐԱԿԱՆԸ՝ ԱՐՄԷՆ ԴԱՐԵԱՆ (1922-1990)

Posted on October 16, 2012 by Keghart

Category: [Opinions](#)

Ծննդեան 90-ամեակին Առիթով

Մեր Գասպար Տերտերեան, Պեյրուբ, 16 Հոկտեմբեր 2012

Արմեն Դարեան լոկ գրող մը չէր, այլ՝ ամբողջական մտաւորական մը, որուն տեսանելի արտաքին արժանիքը տաղանդաւոր արձակագիրի հանգամանքն էր, եւ սակայն ան բազմաբնոյթ արժանիքներու ամբողջութիւն մըն էր՝ իր ներքին, անտեսանելի հոգեմտաւոր աշխարհով:

Ան, Տարագիր գրողներէն այն քիչերէն մէկն է, որ ուներ լայնահորիզոն գաղափարական մը, որ իր մէջ կ'ընդգրկէր՝ կեանքի եւ մահուան գիտական փիլիսոփայութիւնը, որ լատին մեծանուն ողբերգակ Սենեքայինն էր եղած, եւ մարդկութեան հասարակական կեանքի պատմութեան ամբողջական ու միասնական, ո՛չ հաւաքաբանական աշխարհայեացք մը, որ Ֆ. Էնկելսի եւ Զ. Մարքսի ներդրումն է աշխարհաճանաչումի գիտութեան, նաեւ՝ հաւաքական կեանքի կշռոյթով տրոփող մեծ սիրտ մը:

Ծննդեան 90-ամեակին Առիթով

Մեր Գասպար Տերտերեան, Պեյրուբ, 16 Հոկտեմբեր 2012

Արմեն Դարեան լոկ գրող մը չէր, այլ՝ ամբողջական մտաւորական մը, որուն տեսանելի արտաքին արժանիքը տաղանդաւոր արձակագիրի հանգամանքն էր, եւ սակայն ան բազմաբնոյթ արժանիքներու ամբողջութիւն մըն էր՝ իր ներքին, անտեսանելի հոգեմտաւոր աշխարհով:

Ան, Տարագիր գրողներէն այն քիչերէն մէկն է, որ ուներ լայնահորիզոն գաղափարական մը, որ իր մէջ կ'ընդգրկէր՝ կեանքի եւ մահուան գիտական փիլիսոփայութիւնը, որ լատին մեծանուն ողբերգակ Սենեքայինն էր եղած, եւ մարդկութեան հասարակական կեանքի պատմութեան ամբողջական ու միասնական, ո՛չ հաւաքաբանական աշխարհայեացք մը, որ Ֆ. Էնկելսի եւ Զ. Մարքսի ներդրումն է աշխարհաճանաչումի գիտութեան, նաեւ՝ հաւաքական կեանքի կշռոյթով տրոփող մեծ սիրտ մը:

Արմեն Դարեան ունեցաւ գիտական աներեր կողմնորոշում եւ բարոյական յանձնառու կեցուածք, մերժելով՝ ամեն պատեհապաշտական «պառկուածք» (Չահրատի բառապաշարով...)՝ կոսւակցական կամ պետական պալատներու առջեւ...: Ան՝ բնա՛ւ չեղաւ Եսթապլիշմենթի մը «մարդուկը», նոյնիսկ՝ երբ վարեց պատասխանատու պաշտօններ:

Ընդդիմանալով՝ Տարագիր Արեւմտահայութեան սփիւռքին մէջ տիրող աւատատիրական պայմաններուն, եւ ոմանց կողմէ ստեղծուած երկփեղկուածութեան, հատուածականութեան ու մենատիրութեան մթնոլորտին, - որուն հետեւանքով Տարագիր Արեւմտահայութիւնը մնաց զուրկ՝ համահայկական ոգիով

կազմակերպուածութենէ, եւ հետեւաբար ալ «անգլուխ»՝ 1915 թուի «գլխատումէն» ասդին –, ան առաջնորդութեամբ՝ համահայկականութեան տեսլականով, եւ ցուցաբերեց այդ տեսլականին պահանջած հանդուրժողական ոգին ու բոլորին հետ գործակցելու պատրաստակամութիւնը: Ըլլալով հանդերձ Լիբանանահայ Գրական Շրջանակի հիմնադիր գաղափարական հայրերէն մին, ան միաժամանակ եղաւ՝ ռամկավարներու «Շիրակ» ամսագրի խմբագիրը, Վարուժան Խտրըշեանի «Թատրոն 67»ի գլխաւոր խորհրդականը, «Գեղարդ» արուեստի կեդրոնի աւագ գործակիցը եւ դաշնակցական «Համագգային»ի թատերական դատակազմի հեղինակաւոր անդամը: Արմէն Դարեան այս բոլորը կրցաւ ըլլալ միաժամանակ, որովհետեւ՝ համամարդկայինը ընկալող միտքն ու համամարդկայինը ապրող հոգին են միայն, որ պիտի կարենային ազգայինը եւս ընկալել որպէս մէկ ամբողջութիւն, հեռու՝ մենատիրական մոլուցքէն եւ աւատատիրական հատուածամոլութենէն: Տարագրութեան մէջ, մեր մտաւորականներէն քիչեր միայն կրցան նուաճել համահայկականութիւնն ու համամարդկայնութիւնը՝ միատեղ ու միաժամանակ:

Շնորհիւ՝ իր իմաստասիրական, քաղաքատնտեսագիտական, պատմաբարոյագիտական ու գրականագիտական զարգացումի մակարդակի ամբողջականութեան, Արմէն Դարեան կրցաւ դառնալ իր ապրած դարին իրազեկն ու գիտակը, իր գործած ժամանակաշրջանի ազգային եւ ընկերային ազատագրական պայքարներուն քաջածանօթ հետեւորդն ու ճշմարտախօս արհասիրտ վկան: Եւ՝ այսպիսով, ան յստակօրէն զատորոշուեցաւ Տարագիր հայ գրականութեան «վիրաւոր» մնալուն պատճառ հանդիսացող միւս գրողներէն ու մտաւորականներէն, համաձայն Անդրանիկ Անդրեասեանի դիտարկումին թէ՛ «Սեփական ժամանակին տենդով համակուելու եւ զայն իր բովանդակ եւութեամբ արտայայտելու յանդգնութեան եւ որոնումի խանդին պակասն է, որ առաւել վիրաւոր կը դարձնէ հայ գրականութիւնը մեր օրերուն»: Այս է Դարեան մտաւորական գրողի ամբողջականութեան գաղտնիքը:

Այս ամբողջական մտաւորականը եղաւ՝ միաժամանակ, հասարակական հեգահամբոյր գործիչ մը, գեղագետ այլեւս քաղաքացի գրող մը, խոնարհ մարդոց սրտակից բարեկամն ու անոնց իրաւունքներուն անդաւաճան պաշտպանը, «խարիսխէն հեռու» ապրող հայրենակարօտ արեւմտահայոց մորմոքին ճենճերող սիրտը, համահայրութեան համերաշխութեան սրտատրոփ, խռովայոյզ աղաւնին եւ՝ հայ-արաբ եղբայրակցութեան լուսամիտ ջատագովը: Ան միաժամանակ եղաւ՝ խոհուն հրապարակախօս մը, զգաստ հրապարակագիր մը, ներհուն թատերագետ մը, բարեխիղճ թարգմանիչ մը եւ բանասեր մը, Հայ Տիպ ու Տառի նուիրեալ սպասարկու մը, քաղաքական աննկուն բայց անաղմուկ գործիչ մը, որ կապուած էր իր ժողովուրդին ու հայրենի հողին եւ համայն մարդկութեան՝ իր բոլոր նետրոններով... որպէս ամբողջական Հայ մարդ, եւ՝ ամբողջական գլխագիր Մարդ: Մարդկայնութիւն ճանաչող՝ բղձնակ մը ուղեղ, եւ մարդասիրութեամբ անուշցած պճեղ մը բաբախուն սիրտ էր ան, որ չէր կրնար բանտուիլ փղոսկրեայ սառն աշտարակներու մէջ... այլ՝ ազատօրէն պիտի բաբախէր հասարակութեան հեւքին

կշռոյթով:

Արմէն Դարեանի խոնարհ այլ՝ արժանապատիւ անձնաւորութիւնը, վայրի անտառային քաղքենիութեան գոռոզ «ես»ը չէր, այլ՝ Տիրան Չրաքեանի «հանրեական ես»ը, ոչ թէ սոսկ հանրեական հայը, որ լիովին կ'ապրէր համայն մարդկութեան անկումներն ու սխրանքները: Որովհետեւ՝ ան ունէր կոչումը անթերի, ամբողջական մտաւորականին, որ գիտէ «իր սեփական անձին կամ հայու մասնաւոր պիտակէն վեր բարձրանալ՝ մարդու տիեզերական էութեան» ինչպէս գրած էր Անդրանիկ Անդրեասեան, եւ շարունակած՝ «Ազգութեան գաղափարին անաղարտ ըմբռնումը պետք է՝ մեր գրականութիւնը դարձնէ մարդկութեան ու աշխարհին վրայ մշտապէս բացուած դարպաս մը, եւ ոչ թէ՝ ասոնց դէմ կղպուած վանդակորմ մը»:

Եւ, սուրիացի ծանօթ արձակագիր Ուալիտ Իսլասին է, որ կը վկայէ՝ «Արմէն Դարեան՝ մէկ կողմէ, իր խարիսխէն հեռու կարճ պատմուածքին մէջ կ'ըսէ՝ ես երբեք չեմ տեսած Արարատը, բայց ես կը ճանչնամ զայն՝ իմ ծնունդէս ալ առաջ... միւս կողմէ՝ ան ունի տիեզերական գաղափարական մը, որ մարդկային մեծ ընկերութիւնը կը դիտէ որպէս՝ մէկ ամբողջութիւն»:

...

Գրողին գործը մտային որոնումի հետախուզական աշխատանք մըն է, որ կը ձգտի հասնիլ կամ գէթ մօտենալ՝ իր շօշափած իրականութեան ներքին էութեան: Այս աշխատանքին մէջ, գրողէն կը պահանջուի կատարել վերցարկումի կամ ապստրահումի, իմա՝ abstraction-ի գործողութիւն մը, որ կը պահանջէ ստեղծագործ միտքի բարձր լարում, որուն ընթացքին, իրարու զուգահեռ կ'ընթանան երկու՝ իրարու լրացուցիչ ենթագործողութիւններ, մին՝ փիլիսոփայական, եւ միւսը՝ գեղագիտական: Փիլիսոփայականը՝ իրականութեան ներքին էութեան բացայայտումն է, որ կախեալ է հեղինակին դաւանած գաղափարականէն, որ կրնայ ըլլալ՝ յեղափոխական, կամ պահպանողական: Իսկ գեղագիտական ենթագործողութիւնը՝ բացայայտելի ներքին էութեան տարազումի, զգեստաւորումի հարցն է, որ կախեալ է հեղինակին ոճային ճաշակէն, որ կրնայ ըլլալ՝ նորարարական, կամ աւանդապահական: Դարեանի գրականութիւնը խորքով՝ յեղափոխական է, իսկ ձեւով՝ նորարարական, ինչ որ յատուկ է յառաջապահ եւ ամբողջական մտաւորականութեան:

Մեր նահատակ յառաջապահ, յեղափոխական բանաստեղծը Դ. Վարուժան կը պնդէր՝ «Մեր գրականութեան մէջ, արուեստը՝ ձեւով հա՛յ պետք է ըլլայ, իսկ անոր խորքը կամ հիմը կազմող յատակը՝ համամարդկային: Այսպիսով է՝ որ մեր ազգային զարգացումը յառաջդիմական տարրերու վրայ հաստատած պիտի ըլլանք, առանց՝ մեր ազգային յատուկ դրոշմը կորսնցուցած ըլլալու»:

Արուեստի ամէն վաւերական գործ՝ ձեւով ազգային է, իսկ խորքով՝ համամարդկային: Թէ՛ ձեւով եւ թէ՛ խորքով զուտ ազգայինը մեզ կը տանի ինքնամեկուսացումի, լճացումի

Եւ յետամնաց յետադիմութեան, խափանելով՝ մեր գրականութեան զարգացումի ուղին: Միւս կողմէ՝ թէ՛ խորքով եւ թէ՛ ձեւով լոկ միջազգայինը իրական չէ, վաւերական չէ, բռնագրօսիկ է եւ օղէն կախուած վերացականութիւն... կամ բնագանցական բրածոյ:

Կրօնական զգացումն անգամ որ չունի ազգային բնոյթ, այլ՝ տիեզերական է, հաւաքականութեան մը մէջ իր դրսեւորումին ընթացքին, կը ստանայ ա՛յդ հաւաքականութեան հոգեւոր ու պատմական զարգացման մակարդակին յատուկ դրոշմը...:

Ընկերային արդարութեան զգացումը եւս տիեզերական է, չունի ազգային բնոյթ, սակայն, իր գործնական դրսեւորումին ընթացքին, տուեալ ժողովուրդի մը մէջ, կը ստանայ այդ ժողովուրդին հոգեմտաւոր եւ պատմական զարգացման մակարդակին յատուկ դրոշմը: Հայ արդի պատմութեան մէջ, ընկերային արդարութեան գաղափարը իր գործնական դրսեւորումը գտաւ Սովետական Հայաստանի մէջ, եւ՝ ողնասիւնը կազմեց սովետահայ արժեհամակարգին, հայկական դրոշմով, այսինքն՝ հայ մշակոյթի աւանդութեան մէջ առկայ նախատարրերուն համաձայն, սկսեալ՝ հայ հեթանոսական շրջանի դիցաբանութենէն եւ անցնելով՝ մեր «Սասունցի Դաւիթ» դիւցազնավեպին արժեհամակարգէն... Մինչեւ Նազովրեցի Յիսուսի անաղարտ եւ անեղծ քարոզչութեան նենգափոխումը Արեւմուտքի մէջ: Նենգափոխում որուն դէմ ծառացան հայ թնտրակեցիները, միջնադարեան խաւարին մէջ, Երոպայէն 3-4 դար առաջ... քանի որ ընկերային արդարութեան եւ ընդհանրապէս արդարութեան գաղափարը հարազատ էր հայ ժողովուրդի հոգեխառնութեան՝ հեթանոսական ժամանակներէն, եւ մեր դիցաբանութեան մէջ գոյութիւն չունի պատերազմի աստուած... կամ բիրտ ուժի պաշտամունք:

Միւս կողմէ, ընկերային շահագործումն ու անարդարութիւնը օրինականացնող դրամատիրութիւնը՝ արդի հայ պատմութեան մէջ, իր դրսեւորումը գտաւ՝ Արեւելահայաստանի Գ. հանրապետութեան մէջ, – զանց առնելով Ա. Հանրապետութեան խիստ կարճատեւ նախընթացը –, օլիկարխներու բացարձակ մենատիրութեամբ, իր վայրի անտառային, շուկայական քզմփոլիթ, ոչ ազգային, արժեհամակարգով, ինչ որ խորթ է հայ ժողովուրդի հոգեխառնութեան: Եւ ա՛յս է պատճառը՝ Գ. Հանրապետութեան մէջ, պետականութեան չկայանալուն... եւ՝ անկարելիութեան... որովհետեւ՝ պետականութեան կեդրոնական իշխանութեան կայացումը կը պահանջէ՝ համայնական շահերը պաշտպանող արժեհամակարգ, եւ ոչ թէ եսապաշտ-դրամապաշտ արժեհամակարգ:

Արմէն Դարեան ամբողջական մտաւորականը ահա՛ որդեգրած էր Դանիէլ Վարուժանի գրական դաւանանքը եւ՝ սովետահայ արժեհամակարգը: Հետեւաբար, անոր վաղահաս մահը՝ 1990 թ. Յունուարի 21-ին, իրեն իննայեց խորին տառապանքը տեսնելով՝ սովետահայ արժեհամակարգին ոտնահարումը եւ եսապաշտ արժեհամակարգին հաստատումը Հայաստանի մէջ:

...

Արմեն Դարեան մտաւորականին ամբողջականութիւնը մենք տեսանքնաեւ՝ անոր բանասիրական մէկ գործին մէջ անգամ, հրատարակուած 40 տարիներ առաջ, 1972-ին, «Ակնարկ՝ Հայ-Արաբ Մշակութային Կապերու Վրայ» վերնագրով, որուն մէջ ան՝ մեր հին պատմիչներու համբերատարութեամբ, ուսումնասիրած էր նիւթին առնչուող աղբիւրներուն կարելի մեծագոյն մասը, ի մի բերելով՝ մօտ հարիւր ականաւոր բանասերներու, մատենագիրներու, պատմաբաններու, լեզուագետներու եւ գրականագետներու վկայութիւնները, ինչպէս՝ Վեր. Եղիա Քասունիի, Փրոֆ. Աշոտ Աբրահամեանի, Նիքոլա Մառի, Նիկողայոս Ադունցի, Սեբէոսի, Տիգրան Սաւալանցեանի, Դոկտ. Գրիգոր Աստարճեանի, արաբագետ Արամ Տէր Ղեւոնդեանի, Ակադ. Մանուկ Աբեղեանի, Հայր Ներսէս Ակինեանի, Հենրիկ Գաբրիելեանի, Ստեփան Մալխասեանի, Ակսել Բակունցի, Ակադ. Յովսէփ Օրբելիի, Փրոֆ. Սօրուն Հասրաթեանի, Հրաչեայ Աճառեանի, Ծերենցի, Հայր Ղեւոնդ Ալիշանի եւ այլոց: Ան մանրամասն յիշած է նաեւ մինչեւ՝ 1972 թուական, Սուրիոյ եւ Լիբանանի մէջ կատարուած հայերէն-արաբերէն թարգմանչական աշխատանքին ամբողջ հունձըը, առանց մոռնալու հայերէն-արաբերէն բոլոր բառգիրքերը, եւ՝ Երեւանի Գիտական Ակադեմիայի Արեւելագիտութեան Բաժանմունքին ձեռնարկած Արաբերէն-Հայերէն 20,000 բառ եւ արտայայտութեան կերպեր բովանդակող բառարանը՝ Սուին Չուլճեանի եւ Յարութիւն Սարգսեանի պատրաստութեամբ, արաբագետ Արամ Տէր Գեորգեանի խմբագրութեամբ եւ Գրիգոր Համամճեանի մաքուր, բժախնդիր հրատարակութեամբ:

...

Երանութիւնը ունեցած ըլլալով՝ կրտսեր ընկերը ըլլալով՝ այս ամբողջական մտաւորականին մղած քաղաքական պայքարին ալ, պարտք կը զգամ վկայելու թէ ան՝ իր գործն մասնակցութիւնը կը բերեր նաեւ՝ երկրի քաղաքական արտաօրինական, ընդատակեայ պայքարին, որպէս իրօք ամբողջական մտաւորական, հերքելով՝ այն սահմանափակ, ապաքաղաքական թիւր կարծիքը թէ՛ գրողը հեռու պետք է մնայ քաղաքական եւ մասնաւորաբար արտաօրինական, յեղափոխական պայքարին: Անցեալ դարու 50-ականներու սկիզբը, ցուրտ պատերազմի տաք՝ թե՛ տարիներուն, համաշխարհային խաղաղութեան կողմնակիցներու Լիբանանի մարտնչող ընկերներուն մղած արգիլեալ պայքարին՝ Ա. Դարեան անձամբ կը մասնակցեր, Պէյրութի փողոցներուն պատերուն վրայ՝ արաբերէնով լրգունքներ գրելու կէս գիշերային աշխատանքներուն, ի պահանջեալ հարկին՝ անձամբ շալակելով գործածուող փայտէ աստիճանը, կամ՝ ներկի դոյլն ու վրձիւնը...:

...

Մեծ սիրերգակ, հայերգակ ու մարդերգակ բանաստեղծին՝ Վ. Թեքեանի նման, Ա. Դարեան կը հաւատար՝ որ աշխարհի ժողովուրդները վաղը օր մը, պիտի կազմէին «մէկ

ընտանիք»՝ «մեկ աշխարհին այս վերել»... քանի որ՝ ամեն հրեայ սիոնիստ չէր, ամեն թուրք փանթուրքիստ չէր, եւ բոլոր՝ ազգերու ազգայնամուլները փոքրամասնութիւններ էին սոսկ՝ իրենց ազգին մէջ...:

Դարեանի աշխարհին բացուելու ցանկութիւնը չմնաց անարձագանգ, եւ օտար մտաւորականներ ողջունեցին անոր տիեզերական գաղափարականը: Բացի Ուլալիտ Իլլախէն, լիբանանեան թատրոնի 60-ականներու զարթօնքին տիրական դէմքը հանդիսացող թատերագիր, թատերագետ ու բեմադրիչ Ժալալ Խուրի՝ Արմեն Դարեանը գնահատեց որպէս «յենակետ»՝ հայ եւ արաբ մշակոյթներուն ու ժողովուրդներուն միջեւ, իսկ ԻԲՆԵՍԸՕ-ն Փարիզի մէջ, 1969-ին, «Արաբական Թատրոնը» խորագրով եւ հանրագիտարանային ծաւալով մեծ հատորին հրատարակութեան առիթով: «Լիբանանեան Հայախօս Թատրոն»ը ենթաբաժինին մէջ, բարձր գնահատեց Արմեն Դարեանի աշխատանքը թատերական մարզէն ներս, գրելով՝ «Լիբանանեան հայախօս թատրոնը մեծ ներդրում ունեցաւ Լիբանանի արդի թատրոնի ստեղծումին մէջ, մասնաւորապէս՝ բեմադրիչ Պերճ Ֆազլեանի եւ ծանօթ արձակագիր Արմեն Դարեանի շնորհիւ, որոնք միակն էին՝ Լիբանանի մէջ, որ ժորժ Շեհատէի աշխարհաճանօթ փիւսը՝ «Վասքոյի Հեքիաթը» հայերէնի թարգմանեցին եւ բեմադրեցին»:

...

Արմեն Դարեանի հոգեմտաւոր աշխարհի «ներքին պարտեզին» ծանօթանալու համար, կը բաւէ կարդալ «Մատեան Բանաւոր Խօսքի» խորագրեալ հատորը՝ ուր ամփոփուած են Դարեանի երեք տասնեակ դասախօսութիւնները: Նոյնիսկ կը բաւէ կարդալ այդ դասախօսութիւններէն տասնեակ մը միայն նուիրուած Դ. Վարուժանի, Վ. Թեքէեանի, Վիքթոր Հիւկոյի, Օմար Ֆախուրիի, Վահէ-Վահեանի, Հրաչեայ Քոչարի, Ըմբոստ Շահնուրի, Անդրանիկ Ծառուկեանի, Յակոբ Օշականի եւ Գեղամ Լ. Սեւանի: Կամ այս տասնէն ի հարկին միայն մէկը՝ նուիրուած Դ. Վարուժան քաղաքացի գրողին, որուն մէջ Դարեան ամբողջականօրէն համակուած է Վարուժանի ազգային անաղարտ՝ յառաջադէմ, յեղափոխական գաղափարականով, համամարդկայնական աշխարհայեացքի լայն մտահորիզոնով: Կը բաւէ կարդալ Դարեանի սա գնահատականները Դ. Վարուժանի մասին՝

«Դ. Վարուժան գլխահասակով մը առաջ է անցեր մեր ալ ժամանակակիցներէն՝ թեւակոխելու համար այն դարը, զոր վաղը պիտի կոչենք 21-րդ...»:

«Անոր «Հեթանոս Երգեր»ը ուրիշ բան չէին եթէ ոչ՝ կոչ մը՝ տեսնելու, գիտակցելու, անդրադառնալու՝ այս նոր դարին փտութեան՝ սուտի, կեղծիքի վրայ հիմնուած աշխարհի մը մէջ՝ մարդուն եւ մարդկութեան տառապանքներուն՝ ոսկի հորթի տիրակալութեան տակ...»:

Եւ՝ անսխալականօրէն պատկերացնելու համար Դարեանի գաղափարական անաղարտ դիմագիծը, հարկ է անպայման կարդալ անոր երախայրիքը հանդիսացող «Մեր Հացը»

պատմուածքներու հատորը, կամ գէթ՝ հատորին իբր վերջաբան գրուած Մեր Հացը բանաստեղծական արձակ ինքնանկարը, ուր կը պսպղայ՝ ընկերային արդար հասարակարգի մը յոյսին աստղը... սրտառուչ հաղորդականութեամբ ու վճիտ արտայայտութեամբ, որուն մէջ ան կ'ըսէ՝

«Քու դա՛րդ բացաւ՝ այս երա՛գ իրականութեան ճամբան: Քու դասակարգդ տուաւ քեզի՛ն՝ ա՛յս հաւա՛տքը: Երախտապարտ ես դուն՝ ա՛յս դարին եւ քու դասակարգիդ՝ որ իր գաղափարականով իմաստաւորեց կեանքդ: Ու դուն հիմա՛ կը սիրես ա՛յս կեանքը, նո՛ր եւ անգո՛ւսպ կրակով... որովհետեւ՝ հիմա՛ գիտես, թէ ինչու եւ որո՛ւն համար՝ կը տրոփէ սիրտդ:

«Ուզեցիր երախտագիտութիւնդ յայտնել, գրելով այս էջերը՝ պարզ ու հիանալի այն մարդոց մասին, որոնց կապուած ես՝ կեանքի եւ պայքարի նոյն շղթայով, որպէսզի՛ն՝ արիւնով, արցունքով ու դառն քրտինքով շահուած այս օրուան Մեր Հացը՝ փոխարինուի՝ սիրոյ պէս քա՛ղցր ու անհաշիւ՝ հանապազօրեայ ոսկի՛ հացով, եւ այդ հացին հետ՝ տուներէն ներս՝ ժպտին նաեւ՝ հանապազօրեայ բոսորագեղ վարդեր:

«Միայն դո՛ւն կրնաս գիտնալ թէ՛ ինչքա՛ն խորունկ սիրով կապուած ես ա՛յս կեանքի, այս պայքարի ընկերներուդ:

«Միայն դո՛ւն գիտես, որ՝ մէկուն ըսածին պէս, սիրտդ կը տրոփէ ճա՛խ կուրծքիդ տակ: Մի՛շտ, միշտ ճա՛խ կուրծքիդ տակ:

«Ու դուն՝ այնքա՛ն հպարտ ես, ատոր համար...»:

Եւ՝ ա՛յս մարդն է՝ ամբողջական մտաւորական Արմէն Դարեանը:

